

ג

3 [ע] עלים וירדים בו, רבו נחמן פתח
 ואתה אל תירא עבדי יעקב (ט) מדבר ביעקב
 דכתיב ויהלום וזהה מולם מוצב ארצה וגו' א"ר
 שמואל בר נחמן אלן שרי אריה דא"ר שבינ מלמד
 5 שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שרו של בבל עולה
 ע' עוקים ושל מדי ניב ושל יון קיפ ושל אדום
 עולה ולא יודע כמה. באותה שעה נתירא יעקב
 אבינו אמר אפשר שאין לזה ירדה א"ל הקב"ה
 ואתה אל תירא עבדי יעקב (א) אפי' הוא עולה ויושב
 10 אצלי משם אני מורידו הה"ד אם תגביהו כנשר
 ואם בין כוכבים שים קנף. (ויקרא כ"ג פ"ט)

1 [ע] עלים וירדים בו, מלאכים המלוין
 את האדם כארץ אין מלוין אותו בחוץ לארץ.
 עולים אלן שליווהו בארץ ישראל, יורדים אלן
 שליווהו בחוץ לארץ. (צ"ב סח.)

מלאך אלהים

1 [כ] כי בא השמש, רבנן אמרו כי בא השמש
 וכיבה השמשו מלמד שהשקיע הקב"ה חמה
 שלא בעונתה כשכיל לדבר עם יעקב אבינו
 5 בצינועא, לאותהו של מלך שכא אצלו לפרקים,
 אמר המלך ככו הפנסים שאני מבקש לדבר עם
 אותהו בצינועא, כך השקיע הקב"ה חמה שלא
 בעונתה כשכיל לדבר עם יעקב אבינו בצינועא.
 ר' פנחס בשם ר' חנן שמע קול מלאכו השרת
 10 אוטרם בא השמש בא השמש, ואתה שמשא
 בשעה שאמר יוסף והנה השמש והירח וגו' (ב)
 אמר יעקב מי גילה לו ששמי שמש. (צ"ב סח.)

מלאך אלהים

2 [ו] וילן שם כי בא השמש, כתר דצלו בעי
 למהדר אמר הקב"ה צדוק זה בא לבית
 5 מלונו ופטר בלא לינה, מיד בא השמש.
 (ספרי צ"ב סח.)

מלאך אלהים

3 ירדתו, חוץ מן המלכות הרביעית שראה עלייתה
 ולא ראה ירדתה. וזה מפני כי שאר המלכויות
 נחן להם הש"י לירידה מצד עולם הזה, ולפיכך
 יעקב שהיה באותו זמן בעוה"ז ראה הירידה
 שלהם. אבל מלכות הרביעית ירדתה מן העולם
 העליון, והש"י בעצמו מוריד אותה וכדכתיב
 (עובדי) אק תגביה כנשר וגו' משם אורידך
 ואין ירדתה מצד עולם הזה כלל. לכך לא
 5 שייך לה הירגדה מצד עוה"ז רק מצד עולם
 העליון אשר אין האדם שהוא בעולם הזה שולט
 בו, ולכך לא ראה יעקב שהוא בעוה"ז ירדת
 10 המלכות. רק ראה ירדת המלכות הרביעית מצד
 הש"י אשר אי אפשר בשום צד שלא יהיה בטל
 מלכות חיה רביעית כמו שיתבאר. ולכך אמר
 הקב"ה אם תגביה כנשר וגו' ולא יהיה ירדתה
 רק ע"י מלך המשיח אשר מעלתו ומדריגתו מן
 עולם העליון כמו שיתבאר. כלל הדבר כי מאחר
 כי ארכא נתן למלכות רביעית אין עוד שאלה
 כלל, ולכך גלו חכמים בחכמתם כח דחיה הרביעית
 ותוקף שלה שמוזה תדע על אריכת ממשלתה:

מלאך אלהים

4 והנה בטרם אשר היה ועדיין לא יצא
 לפעל הממשלה של המלכות הרביעית. כי ר"א
 הגדול היה בעת החורבן ובסמוך לו, ועם כל זה
 הגידו חכמים כח החיה הזאת ואריכות אשר נתן
 5 לה מן השמים. וא"כ מה לך לשאול עוד על
 אריכות הגלות, כי אין ראוי שיצמיח קרן יהודה
 בממשלה דחיה הרביעית. וכמו שהתבאר למעלה
 כי אין זמן אחד לשני דברים אשר הם מחולקים
 ותם הפכים, ואין צריך ראייה אל מה שהכתוב
 10 אומר בפירושו, שכן כתוב בספר דניאל (ו')
 עד כי קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקדתי
 אשא וגו' תזוה הוית בתזו ליליא וארו עם ענני
 שמיא כבר אנש וגו', הרי בפירושו כי מלכות
 המשיח לא יקום עד שיגמרו ד' מלכויות מלכותם.
 וכשיהיה תם וכלה מלכותם אז יתגלה מלכות
 15 המשיח. ומאחר שמהלכות של דחיה הרביעית
 נמשכת וארכא מן שמיא ניתן לה, הוסר השאלה
 הזאת לגמרי על אריכות הגלות שהוא נמשך כל
 ימי שלטון של חיה רביעית. והודיעו לנו חכמים
 20 במדרש ענין דחיה הרביעית, כי כל שלשה
 מלכויות הראשונים ראה יעקב עלייתן וראה ג"כ

7 ולכך דרש מן לשון תהו
 ובהו ד' מלכויות מפני כי לשונות אלו הם באים
 על החסרון שיש בבריאה ומצד חסרון הבריאה
 נתחדשו אלו ד' מלכויות והם מיוחדים בדבר זה
 5 שממשלתם יוצא מן השם יתברך עד כי הם
 מבטלים אחדותו בעולם ובסלוק ד' מלכויות אלו
 נאמר (זכריה יד, ט) וזיה ה' למלך על-כל-הארץ
 ביום ההוא יהיה ד' אחד ושמו אחד, וכל זמן
 שאלו ד' מלכויות מושלים בעולם אין כבוד השם
 10 יתברך נגלה בעולמו לכך אלו ד' מלכויות מצד
 החסרון שיש בבריאה שאי אפשר שיהיה נמצא
 הבריאה בשלימות הגמור רק כי יש בו חסרון
 ואין החסרון הזה מצד השם יתברך אשר ברא
 הכל רק מצד העולם הנבראים ולרמוז על זה כתב
 15 (בראשית א, א-ב) בראשית ברא אלקים את
 השמים ואת הארץ, והארץ היתה תהו ובהו וכו'

מלאך אלהים

6 תמצא כי בשעה שהשם יתברך ברא את עולמו
 סדר אלו ד' מלכויות ואם כן יש לשאול על מה
 זה ולמה זה סדר השם יתברך בעולמו שיהיו ד'
 5 מלכויות וביאר (ובאור) זה כי ראוי שיהיו נרמזים
 אלו ד' מלכויות בראשית הבריאה. כי אלו ד'
 מלכויות שהם מושלים בעולם לא היו רק בשביל
 כי אי אפשר שיהיה העולם שהוא העלול מן
 השם יתברך שיהיה העלול הזה בלא חסרון רק
 10 נמצא עמו חסרון והחסרון הזה הם ד' מלכויות
 לפי שהמלכויות האלו ממצעים כבוד השם יתברך
 בעולמו וכאשר נברא העולם מן השם יתברך היה
 ראוי שיהיה הכל תחת רשות השם יתברך כי
 השם יתברך ברא הכל ולכך הכל ראוי שיהיה
 15 נברא לכבודו אבל כאשר נמצא ממנו הבריאה
 אי אפשר שיהיה בלא חסרון ואין דבר זה מן
 השם יתברך כי אין ההצדקה והחסרון מפעולת
 פועל כלל אבל החסרון הוא מצד חסרון העולם
 שהוא העלול ומהו ימשך החסרון שהיו המלכויות
 20 מושלים בעולם והם יוצאים מן כבוד השם יתברך
 ודבר זה ראוי שיהיה נרמו בתחלת הבריאה

אל תירא עבדי יעקב

אל תירא כי עמך אני, אמר ד' ליעקב: אל תירא עבדי יעקב... כל זה שיך לימינו אלה. יש כאן נופה וגערה. אתם מתבלבלים ומפספסים: מה יהיה איתנו? על זה באים כאן דברים המפצים אור: אל תירא כי עמך אני, אל חששתי כי אני אלהיך, אמצותיך אף עזרתך, אף תמכתך בימך צדיק. הן יבשו ויכלמו כל הנחמים בך, יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך... אתם אנשים בעלי אמות, האנכם וראים את יד ד' הפועלת בהיסטוריה? האנכם וראים את הדברים נמשכים ככר מאה שנה, חמישים שנה על-פי ההודעה האלהית? האנכם וזכרים מה קרה איתנו במשך דורות ומה קרה איתנו עכשיו בקרבן גלוינו? יש הבאים בטענות וביקורת כלפי רבותנו של עולם, אבל צריך לראות את כל מהלך ענינו מאברהם אבינו הנמשך מאז ועד הנה, הוא אף מקום להתלוננות, להתמרמרות. "ואתה ישראל עבדי, יעקב אשר בחרתיך, ורע אברהם אהבי". לעומת הנוסחתות של פחדות, שאין להן שום טעם, צריך דעת אלוהים אמיתית. יש מקום לנצור בישראל על כל הביטויים הלוחזים, הקטגוריים, הריקניים והאפיקורסיים האלה. חס ושלום! ורובנו דרך ד', מאז ועד הנה, דרך בהירה ומאירה. "כי אני ד' אלהיך מחזיק ימין, האמר לך: אל תירא, אני עזרתך. אל תירא תולעת יעקב, קמי ישראל, אני עזרתך, נאם ד', וגאלך קדוש ישראל". יש להתבונן בדברים לעומקם, יש לזכור את נצח ישראל, מאז "אתה הוא ד' האלהים אשר בחרת באברהם" ועד הנה. נצח ישראל, נצח ארץ ישראל, נצח גאולת ישראל - הכל ענין אחד, שיש לראותו בחוקך בעצם ובאומך. "ד' על לעמו יתן" ומתוך כך יד יבדך את עמו בשלום. "הן יבשו ויכלמו כל הנחמים בך, יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך". "מזרם ודח תשאם, וטערה תפיץ אתם, ואתה תגיל בך, בקדוש ישראל תתהלל". כשתופסים דברי תורה בבהירות ובאמיתיות, אז דואים שנצח ישראל לא ישקר ולא ינחם, כי לא אדם הוא להנחם¹².

יעקב אבינו לא מת¹⁰⁵

בפרשתנו מתברר בכל חוקף ההבדלה בין יעקב לעשו. הגמרא במסכת תענית מוסרת לנו ש"יעקב אבינו לא מת!"¹⁰⁵. קשה להבין זאת, הרי יש פסוקים מפורשים בתורה שמת: "ויחנשו... ויספרו... ויקברו אותו"¹⁰⁶; "וכי בקרי ספרו ספרניא וחנשו תנטיא וקברו קבריא"¹⁰⁷. אלא שצריך לזכור שיעקב אבינו הוא האחרון שבאבות, "בחיר האבות"¹⁰⁸, המסקנה של האבות, ואנו מייחסים בתור בנים לאבות אלה, הם מייחסים בתור אבות לעם ישראל. בהמשך הגמרא שם מופיע ההסבר: "מה זרעו בחיים אף הוא בחיים"¹⁰⁹. נצח ישראל! בא לידי ביטוי ביעקב אבינו. הגמרא מביאה את הפסוק: "ואתה אל תירא עבדי יעקב, נאם ד', ואל תחת ישראל, כי הנני מושיעך מרוחק, ואת זרעך מארץ שקינים"¹¹⁰. אצל יעקב אבינו, סיום האבות, מופיע בירור הענין של כלל ישראל. מכאן ולכל הדורות, אני יעקב ואנו ישראל.

למנו ה' אלהינו

נצח ישראל

נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם¹⁰⁹. אנתנו עם הנצח. אחר כל הגלות וסיבוכיה, אנו חיים. למרות כל הפרעות הגרים, אנו חוזרים הביתה ומקיים מדינה. ספרד חפסה מקום חושב בעולם, שלטה עלינו הפעילה גמו אנקוריציה, - ומה היא עכשיו, ספרד? וכן יוון התבלטה בשלטה, בחכמתה, בפילוסופיה - ומה היא עכשיו? ואילו ישראל חיים וקיימת! אומות העולם עושות אסיפות וכינוסים כדי לרדף על שהחננו כאן; שימשנו בדיננו! ואנתנו נמשך לשבת פה ולבנות את ארצנו.

למנו ה' אלהינו

נתן ויקח מאבני המקום, כתיב ויקח מאבני המקום, וכתיב ויקח את האבן, א"ר יצחק מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד, וכל אחת ואחת אומרת, עליו וניה צדיק זה ראשו, תנא וכולן נבלעו באחד. (תלוי נא)

נתן ויקח מאבני המקום, לקח יעקב שתיים עשרה אבנים מאבני המוכח שנתקד עליו ויצחק אביו וישם אותם מראשותיו, (כאותו וכאו) המקום להודיעו שעתידין לעמוד ממנו שנים עשר שבטרים, ונקשו כולם אבן אחת להודיעו שכלם עתידין להיות גוי אחד בארץ, שנאמר בו כעמך ישראל גוי אחד בארץ. (פסוק ד' אלעזר פלגים)

למנו ה' אלהינו

נתן ויקח מאבני המקום, ר' יהודה אמר ר"ב אבנים נפל, אמר כך גור הקביה שמעמיד ר"ב שבטרים, אברהם לא הקטידן, יצחק לא הקטידן, ואני אם מתאחות זו לזו יודע אני שאני מעמיד ר"ב שבטרים. כיון שנתאחו זו לזו יודע שמעמיד ר"ב שבטרים. ר' נחמיה אמר ג' אבנים נפל, אמר אברהם ויתר הקביה שמו עליו, ויצחק ויתר הקביה שמו עליו, ואני אם מתאחות הן ג' אבנים זו לזו אני יודע ששם הקביה מתוידד עליו, כיון שנתאחו הבין שהקביה ויתר שמו עליו, רבנין אמרו אבנים מיעוט אבנים שנים אברהם יצא ממנו ושמואל וכו' קטורה, ויצחק יצא ממנו עשו, ואני אם מתאחות הן יודע אני שאינו יוצא ממנו פסולת. (ב"ר פה)

למנו ה' אלהינו

אין בחירה לעל ישראל¹¹⁴

הבחנה זאת בין ערך החירות והצבחות, מקיפה עולם ומלואו, וממנה הבחנה בענין בחירה. "הכל ביד שמים חוץ מיראת שמים"¹¹⁵, זה נאמר לבני החיים. כל הפרובלמות שטבעות מן הבחירה, הן ברשות היחיד, אבל כאשר יש יותר כללית - יש פחות בחירה. אין בחירה לבחור בטוב ורע, יש כפיית הור בניית - לכל הדורות¹¹⁶. אצל קדמונים ראשונים, יש הרחבת דברים על זה, כגון בעל העקידה¹¹⁷ ועוד. אין אפשרות לכלל ישראל לעזוב את ד'. רק חידים יכולים להיות פושעי ישראל - מעט יחידים או הרבה יחידים; אבל אצל הכלל, האומה, הצבור, אין מציאות של בחירה, אלא רק טבע אלוהי קבוע ומחלט. הערך האמיתי של ישראל הוא הצבחות, בית יעקב, ומה נמשך נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם¹¹⁸.

יעקב אבינו הוא המעבר אל האישיות הצבורית שמתחילה להתגלות, אל יעם זו יצירתו ליי"ש שמתחיל להרוצח, הוא המעבר בין המציאות של אבן ומצבה לבית-אל. המעבר הזה מתגלה בירושלים, כדברי רש"י, שהטולם באמצע שיפוטו היה מכונן כגון בית-מקדשנו¹¹⁹. הוא נעשה מתוך הדבקות והשייכות האלוהית של החירות למציאות שנוברא קודם שנוברא העולם¹²⁰, מלוא מראשון בית-מקדשנו¹²¹.

למנו ה' אלהינו

למנו ה' אלהינו

(טו) ויקח... אכן יש ה', נראה כי המקום הזה נבחר וזהו מקום קבול שכינה כי פה הראני גדולות ונפלאות במחזהו הסלם. ואנכי לא ידעתי, כי אלו ידעתי הייתי נזהר בעצמי יותר ולא הייתי שוכב במקום הזה¹²², ואפשר כי זאת היתה תחלת נבואתו לזה עוד הכיר¹²³. מעלת המקום כי שם נגלה אליו האל תחלה. (יז) וירא ויאמר, ירא בעצמו על אשר שכב שם אולי לא התנהג בענוה ובצניעות בשכבו שם. ויאמר מה נורא המקום הזה, כלומר כי מראה גדולה כזאת ראיתי בו, מאד הוא נורא המקום וצריך לירא ממנו ושיהיה אדם בו בטהרה ובצניעות כי מקום קדוש הוא.

(יג) והנה ה' נצב וגוי. ככ"מ משמעות והנה הוא מידות כמש"כ לעיל ט"ו ד' וככ"מ, וכאן ג"כ הכי משמעו, שעוד לא חשב שהשכינה למטה הוא אף נצבילו, והנה ראה אשר ה' נצב עליו, מתקיים אלהותו בארץ רק עליו, כמבואר לשון רבותינו ברצ"פ מן יע"ש, וכמאמרם ז"ל יצמות ס"ג א' אין אוה"ע מתברכות אלא בשביל ישראל בו, ומה שראה תחלה מלאכים ואח"כ השכינה, כך דרך התראות השכינה כדאי פ' הרוחה שהוא כמלכותא דארעא. ועוד יבואר בס' שמו"מ כ' בהר"ד וככ"מ דיעקב היה יסוד להליכות ישראל צגולה, וכמו שהוא הלך לארס ושצ לא"י ואח"כ הלך לגולה במצרים, כך גלו ישראל לצבל וסודו לא"י ושוב הלכו לגולה, וכמו שיבואר לפנינו במקרא ט"ו שהקצ"ה רמו לו על כל זה, וא"כ יש לפרש מה שראה יעקב והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, המה שרי אוה"ע עולים ויורדים בו, לפי כוונת הליכות ישראל בקרבם, והנה ה' נצב עליו בקרב אוה"ע שהמה שרורים בקרבם.

משא"כ

כאן לענין המגלות כה השגחה על ידו, נתקיים כן דיעקב עצמו שהיה נודד ובשפלות, ובעולם השפלות צבית לכן נשמר ונמצא בהשגחה שהשגחת ה', ומי שהמבזק על זה השמחה ונמצא בו:

למנו ה' אלהינו